

ДЕРЖАВНА ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА ВІДТВОРЕННЯ КАПІТАЛУ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

©2019 ЛЕМИШКО О. О.

УДК 336.02+336.14
JEL: Q14; Q18

Лемішко О. О. Державна фінансова політика відтворення капіталу в аграрному секторі економіки

Метою статті є обґрунтування концептуальних засад державної фінансової політики відтворення капіталу в аграрному секторі економіки на основі визначення діалектичних зв'язків із державною аграрною політикою. Узагальнено проблеми функціонування аграрного сектора національної економіки. На підставі критичної оцінки діючих нормативних актів уточнено його межі. Проведено типологізацію державної фінансової політики відтворення капіталу в аграрному секторі економіки. Обґрунтовано її модель, адекватну сучасним умовам аграрного ринку та стану національної економіки. Систематизовано прямі та непрямі методи державної аграрної політики в частині стимулювання виробництва, збуту сільськогосподарської продукції, регулювання цін на неї, а також відповідний їм інструментарій державної фінансової політики в бюджетно-податковій, інноваційно-інвестиційній, кредитній, страховій, біржовій, зовнішньоекономічній сфері тощо. Акцент зроблено на програмно-цільовому методі, бюджетному фінансуванні, фінансовій підтримці основних галузей аграрної економіки. Визначено зміст синергетичного і емерджентного ефектів державної фінансової політики на рівні агросфери і біоекономіки.

Ключові слова: державна фінансова політика, відтворення, капітал, аграрний сектор, економіка, бюджетна підтримка, програмно-цільовий метод.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-6-146-154>

Рис.: 1. **Бібл.:** 22.

Лемішко Олена Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів Національного університету біоресурсів і природокористування України (вул. Героїв Оборони, 15, Київ, 03041, Україна)

E-mail: elena.lemishko@gmail.com

УДК 336.02+336.14
JEL: Q14; Q18

UDC 336.02+336.14
JEL: Q14; Q18

Лемішко Е. А. Государственная финансовая политика воспроизводства капитала в аграрном секторе экономики

Целью статьи является обоснование концептуальных основ государственной финансовой политики воспроизводства капитала в аграрном секторе экономики на основе определения диалектических связей с государственной аграрной политикой. Обобщены проблемы функционирования аграрного сектора национальной экономики. На основании критической оценки действующих нормативных актов уточнены его пределы. Проведена типологизация государственной финансовой политики воспроизводства капитала в аграрном секторе экономики. Обоснована ее модель, адекватная современным условиям аграрного рынка и состоянию национальной экономики. Систематизированы прямые и косвенные методы государственной аграрной политики в части стимулирования производства, сбыта сельскохозяйственной продукции, регулирования цен на нее, а также соответствующий им инструментарий государственной финансовой политики в бюджетно-налоговой, инновационно-инвестиционной, кредитной, страховой, биржевой, внешнеэкономической сферах. Акцент сделан на программно-целевом методе, бюджетном финансировании, финансовой поддержке основных отраслей аграрной экономики. Определено содержание синергетического и эмерджентного эффектов государственной финансовой политики на уровне агросферы и биоэкономики.

Ключевые слова: государственная финансовая политика, воспроизводство, капитал, аграрный сектор, экономика, бюджетная поддержка, программно-целевой метод.

Рис.: 1. **Библ.:** 22.

Лемішко Елена Александровна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов Национального университета биоресурсов и природопользования Украины (ул. Героев Оборони, 15, Киев, 03041, Украина)

E-mail: elena.lemishko@gmail.com

Lemishko O. O. The State Financial Policy of Capital Reproduction in the Agricultural Sector of the Economy

The article is aimed at substantiating the conceptual foundations of the State financial policy of capital reproduction in the agricultural sector of the economy on the basis of definition of dialectical relationships with the State agrarian policy. The problems of functioning of the agricultural sector of the national economy are generalized. The related limits are clarified on the basis of a critical evaluation of existing regulative acts. The State financial policy of capital reproduction in the agricultural sector of the economy is typologized. Its model, adequate to the modern conditions of the agricultural market and the status of the national economy, is substantiated. Both direct and indirect methods of the State agricultural policy in terms of stimulating the production, marketing of agricultural products, regulating prices for it, as well as a corresponding instrumentarium of the State financial policy are systematized in the fiscal, innovation-investment, credit, insurance, stock and foreign economic sectors. The emphasis is made on the program-targeted method, budgetary financing, financial support for the main sectors of the agricultural economy. The contents of synergistic and emergent effects of the State financial policy at the level of agrisphere and bioeconomics are defined.

Keywords: the State financial policy, reproduction, capital, agricultural sector, economy, budgetary support, program-targeted method.

Fig.: 1. **Bibl.:** 22.

Lemishko Olena O. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (15 Heroiv Oborony Str., Kyiv, 03041, Ukraine)
E-mail: elena.lemishko@gmail.com

Значущість державної фінансової політики в аграрному секторі економіки в сучасних умовах визначають такі фактори: незавершеність процесу реформування аграрного сектора України; від-

сутність чітко структурованої державної аграрної політики, орієнтованої на забезпечення насиченості власного продовольчого ринку та зміцнення конкурентних позицій на світових ринках продовольства.

При цьому слід акцентувати увагу на необхідності дослідження тісних діалектичних зв'язків фінансової політики в аграрному секторі економіки й аграрної політики, оскільки саме сільське господарство є важливою складовою національного господарства, що визначатиме його трансформацію та дієвість інтеграції у світовий економічний простір.

У результаті структурних змін, які відбулися після підписання Україною Угоди про асоціацію з ЄС, аграрний сектор отримав значні конкурентні переваги порівняно з іншими галузями національної економіки і забезпечує значні обсяги експортної виручки. Таким чином, він безпосередньо впливає на ефективність фінансової політики держави в частині стану платіжного балансу, фіскальних відносин з бюджетом, фінансової результативності державного та корпоративного секторів. Ефективна державна фінансова політика в аграрному секторі економіки необхідна для подолання кризових явищ і забезпечення подальшого інтенсивного шляху його розвитку.

Питання розробки і реалізації державної фінансової політики в аграрному секторі економіки знаходяться в центрі уваги багатьох учених. Погоджуємося з Красноручьким О. О., що основними перешкодами в забезпеченні конкурентних переваг вітчизняної аграрної продукції є характер відтворювальних процесів в аграрному секторі економіки та хаотичний характер функціонування системи державної підтримки доходів товаровиробників [1, с. 12]. Необхідність державної підтримки визначається як специфікою галузі сільського господарства (залежність від природно-ресурсних факторів, сезонні та технологічні особливості, повільна оборотність капіталу, низька еластичність попиту на продукти харчування, стратегічне значення для економічної безпеки), так і станом інституціонального середовища його функціонування. До основних його ознак Халатур С. М. відносить: зниження купівельної спроможності населення, що обмежує можливість підняття цін на сільськогосподарську продукцію; відставання України від розвинутих країн за рівнем науково-технічного прогресу, передових технологій тощо; потреба в інвестиціях для підтримки родючості ґрунту; низькі рівні розвитку інфраструктури сільської місцевості; розрив сталих економічних і технологічних зв'язків між різними сферами агропромислового комплексу [2, с. 196].

Методологічні засади розробки та реалізації аграрної політики, а також функціонування аграрного ринку досліджено у працях Кваша С., Григор'єва С. [5; 15], Шутаєвої О. [10]. Значний внесок в обґрунтування концептуальних основ і типологізації фінансової політики розвитку аграрного сектора економіки зробили Танклевська Н., Бірюк С., Кулішова В. [6; 9]. У сферу наукових інтересів Чернопищук Т., Жучик А., Нехайчук Д., Фрунзи С., Голобородько Я., Карпової І.,

Соломатіної Т., Матвієнко Р. входять проблеми фінансового регулювання відтворення капіталу в процесі аграрного виробництва [11; 13; 16–20]. Теоретичним підґрунтям оцінки системних ефектів державної фінансової політики в аграрному секторі економіки на рівні агросфери і біоекономіки є праці Попової О., Талавирі М., Талавирі О. [21; 22]. Високо оцінюючи науковий доробок указаних учених, слід визнати недостатню увагу до узгодженого використання важелів фінансово-галузевої політики для регулювання відтворювальних процесів в аграрному секторі економіки.

Метою статті є обґрунтування концептуальних засад державної фінансової політики відтворення капіталу в аграрному секторі економіки на основі визначення діалектичних зв'язків із аграрною державною політикою.

Аграрний сектор відіграє важливу роль у структурі економіки України, формуючи її продовольчу, екологічну та енергетичну безпеку. Інституціоналізація аграрних відносин потребує реформування основних напрямів економічної політики держави та окремих суб'єктів господарювання: зовнішньоекономічної, приватизаційної, маркетингової, фінансової тощо.

У нормативно-правових актах Україна відсутній єдиний підхід до визначення меж аграрного сектора економіки. У Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 року під аграрним сектором розуміється сільське господарство, харчова і переробна промисловість [3]; у Основних засадах державної аграрної політики на період до 2015 року – сільське та рибне господарство, харчова промисловість, перероблення сільськогосподарських продуктів [4]. Також сфера дії зазначеного програмного документа поширюється на аграрну науку та освіту, соціальну сферу села, їх матеріально-технічне та фінансове забезпечення.

Фінансова політика й аграрна політика є самостійними видами економічної політики, які мають спільну множину об'єктів регулювання, зокрема відтворення капіталу в аграрному секторі економіки. Загальними вихідними засадами розробки та реалізації фінансової й аграрної політики є: підвищення життєвого рівня населення; урахування суспільних потреб розвитку, безпекових питань; захист національних пріоритетів в умовах інтеграції України до Європейського Союзу та світового економічного простору.

У сучасних умовах дефініції фінансової й аграрної політики різняться. Кваша С. М. трактує аграрну політику як прояв механізмів державного регулювання сільського господарства України [5, с. 14] і визначає її як постійний процес управління та регулювання аграрним сектором економіки з метою забезпечення його розвитку за одним або одночасно кількома політично задекларованими, економічно забезпеченими та соціально захищеними напрямами. В основі дер-

жавної аграрної політики лежить комплекс правових, організаційних і економічних заходів, спрямованих на підвищення ефективності функціонування аграрного сектора економіки, розв'язання соціальних проблем сільського населення та забезпечення комплексного і сталого розвитку сільських територій. Стратегічними цілями державної аграрної політики є:

- ✦ гарантування продовольчої безпеки держави;
- ✦ забезпечення доступу до продуктів харчування високої якості;
- ✦ створення умов для сталого розвитку аграрного сектора;
- ✦ забезпечення його адаптації до динамічних змін внутрішнього та зовнішнього середовища;
- ✦ зростання ефективності та конкурентоспроможності на основі розширеного відтворення та інтенсивних інноваційних технологій;
- ✦ підтримка сільськогосподарських товаровиробників та стабілізація їх доходів;
- ✦ раціональне природокористування;
- ✦ збереження земельних і водних ресурсів;
- ✦ охорона аграрної екосистеми;
- ✦ розвиток галузевої науки та освіти.

Танклевська Н. С. обґрунтовує поняття «фінансова політика сталого розвитку сільського господарства» як сукупність законодавчих, організаційно-управлінських та соціально-економічних заходів державних і місцевих органів влади та управління, а також суб'єктів господарювання у сфері фінансових відносин, які базуються на науково обґрунтованій концепції сталого розвитку аграрного сектора національної економіки, що забезпечує досягнення запланованого динамічного соціально-економічного ефекту [6, с. 7].

Схвалюючи зміст зазначеної дефініції, її акцент на потреби забезпечення сталого розвитку, слід визнати недостатнє відображення нею функцій фінансового регулювання.

Під державною фінансовою політикою в аграрному секторі економіки розуміємо науково обґрунтовану систему інституціонального забезпечення і заходів держави з прогнозування, планування, організації, регулювання та контролю фінансових відносин у сільському, лісовому та рибному господарстві, харчовій промисловості та переробленні сільськогосподарської продукції. На відміну від існуючих, визначені межі аграрного сектора економіки ґрунтуються на класифікації видів економічної діяльності (КВЕД-2010) [7]: секція А – сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство, харчова промисловість (розділи: 10 – виробництво харчових продуктів, 11 – виробництво напоїв, 12 – виробництво тютюнових виробів) [8], перероблення сільськогосподарської продукції (наприклад, розділ 20 – виробництво хімічних речовин і хімічної продукції, клас 20.59 – виробництво іншої

хімічної продукції, зокрема виробництво біопалива зі складних ефірів жирних кислот, що їх одержують з рослинних олій або тваринних жирів (виробництво біодизелю)).

Залежно від ступеня втручання держави в розподільчі відносини в аграрному секторі економіки можна виділити такі типи фінансової політики:

- ✦ *рестрикційна*, або *політика невтручання*, характеризується обмеженим фінансуванням економіко-екологічного розвитку аграрного сектора. На жаль, у сучасних умовах вона не здатна розв'язати основні проблеми розвитку сільськогосподарського виробництва, забезпечити його інтеграцію у світовий економічний простір. Саме цей тип фінансової політики, заснованої на лібералізації цін і мінімальному втручанні держави, був притаманний аграрному секторі економіки України, що не сприяло його сталому розвитку та забезпеченню фінансової стабільності виробників;
- ✦ *експансійна (стимулююча)* – розширене втручання держави у фінансові відносини на засадах аграрного фундаменталізму (*agrarian fundamentalism*). Вона передбачає розробку та реалізацію державних, галузевих і регіональних програм розвитку аграрного сектора економіки з виділенням відповідних обсягів фінансування. Більшість економічно розвинених держав світу проводять стимулюючу аграрну політику. Її використання також є вкрай необхідним в Україні, але обмежується браком бюджетних ресурсів і коштів позабюджетних цільових фондів;
- ✦ *компромісна*, або *змішаний варіант* фінансової політики. Він передбачає поділ аграрного сектора економіки на умовно конкурентні та неконкурентні сегменти. До конкурентних галузей застосовується рестрикційна державна фінансова політика, а пріоритет відводиться самофінансуванню суб'єктів агробізнесу. Галузі з обмеженим розвитком конкуренції є об'єктом експансійної державної фінансової політики, спрямованої на розвиток виробничої інфраструктури, здатної підвищити їх внутрішню та зовнішню конкурентоспроможність. Подальший розвиток аграрного сектора, пов'язаний зі зростанням його конкурентоспроможності та економічної безпеки країни, можна реалізувати в рамках зазначеного компромісного варіанта фінансової політики.

Ефективне проведення експансійної державної фінансової політики в аграрному секторі економіки потребує чіткої ідентифікації її суб'єктів (перша група – суб'єкти регулювання: органи державної влади та національні корпорації; друга група: регульовані суб'єкти і бенефіціари (від фр. *benefice* – прибуток,

користь) – отримувачі державної підтримки); об'єктів регулювання (аграрне виробництво та пов'язаний із ним розподіл і перерозподіл фінансових ресурсів у бюджетно-податковій, інноваційно-інвестиційній, кредитній, страховій, біржовій, зовнішньоекономічній сфері тощо).

Суб'єктами, що розробляють і реалізують державну фінансову політику в аграрній сфері, є: органи державного управління – Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Міністерство аграрної політики та продовольства України, Міністерство фінансів України; органи місцевого самоврядування; органи державного регулювання і контролю – Національний банк України, Національна комісія, що здійснює регулювання у сфері ринку фінансових послуг України, Державна казначейська служба України, Державна фіскальна служба України, Державна служба фінансового моніторингу України; національні корпорації: ПАТ «Державна продовольчо-зернова корпорація України», ПАТ «Аграрний фонд» – національні оператори зернового ринку України; НАК «Украгрозлізинг» – провідний оператор на ринку надання техніки сільськогосподарським товаровиробникам на умовах фінансового лізингу; позабюджетні фонди, зокрема Державний фонд регіонального розвитку, Український державний фонд підтримки фермерських господарств; державна спеціалізована бюджетна установа «Аграрний фонд», саморегулювні організації – Асоціація «Український клуб аграрного бізнесу», Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України.

Розпорядниками бюджетних коштів, що виділяються на розвиток аграрного сектора економіки, є: апарат Міністерства аграрної політики та продовольства України, Державна ветеринарна та фітосанітарна служба України, Державне агентство земельних ресурсів України, Державна інспекція сільськогосподарства України, Державне агентство лісових ресурсів України, Державне агентство рибного господарства України, Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру.

Пріоритетними отримувачами державної фінансової підтримки мають бути визнані такі суб'єкти: особисті селянські господарства, фермерські господарства, малі сільськогосподарські виробники, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи та інші кооперативні форми організації виробництва на селі. При цьому державі доцільно спрямувати зусилля на полегшення доступу зазначених учасників аграрного ринку до споживання різноманітних фінансових послуг (насамперед, страхування, лізингу та кредитування) для того, щоби не спотворити домінуючу роль ринкових відносин під час розбудови моделі функ-

ціонування аграрного сектора економіки [9, с. 35]. Механізми її трансформації поєднують державне регулювання та ринкове саморегулювання перехідного процесу на основі функціонування суб'єктів господарювання різноманітних організаційно-правових форм і прав власності в нестабільному середовищі на основі активізації дії мотиваційно-поведінкових і соціально-захисних блоків реформування аграрного сектора економіки, спрямованих на стимулювання підприємництва, інвестування у виробничу сферу, забезпечення зайнятості сільського населення, розвиток соціальної інфраструктури села тощо [10, с. 6]. Методи розробки та реалізації державної фінансової політики відтворення капіталу в аграрному секторі економіки поділяють на прямі та непрямі (рис. 1).

Прямими методами є:

- ✦ бюджетне фінансування капітальних, поточних вкладень (субсидії, дотації);
- ✦ фінансування програм із позабюджетних фондів;
- ✦ компенсаційні платежі (частина страхових внесків із агрострахування, компенсація збитків від стихійних лих);
- ✦ фінансова підтримка (здешевлення кредитів у формі субсидування частини плати (процентів) за їх використання);
- ✦ компенсація частини лізингових платежів за придбані техніку та/або обладнання на умовах фінансового лізингу).

Непрямими методами є:

- ✦ *фіскальні:* елементи податків (ставки, пільги), спеціальні режими оподаткування, податковий інвестиційний кредит, трансферти; методи амортизації; пільгове кредитування (ставки, суми, терміни); митне регулювання експорту та імпорту, використання подвійності валютного курсу; підтримка ринкових цін (товарні та фінансові інтервенції, форвардні контракти), фінансові резерви спеціальних фондів, бюджетні позики;
- ✦ *фондові:* обіг аграрних розписок, закладних, сек'юритизація; іпотечне кредитування; кредитна кооперація.

Бюджетне фінансування аграрної сфери економіки дозволяє використовувати централізовані державні кошти для вирішення пріоритетних заходів його розвитку [11, с. 57]. Основними напрямками державної підтримки згідно з програмною класифікацією видатків протягом п'яти останніх років є: «Фінансова підтримка заходів в АПК шляхом здешевлення кредитів», «Фінансова підтримка заходів в АПК», «Державна підтримка розвитку фермерських господарств», «Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними», «Державна підтримка галузі тваринництва», «Державна підтримка сіль-

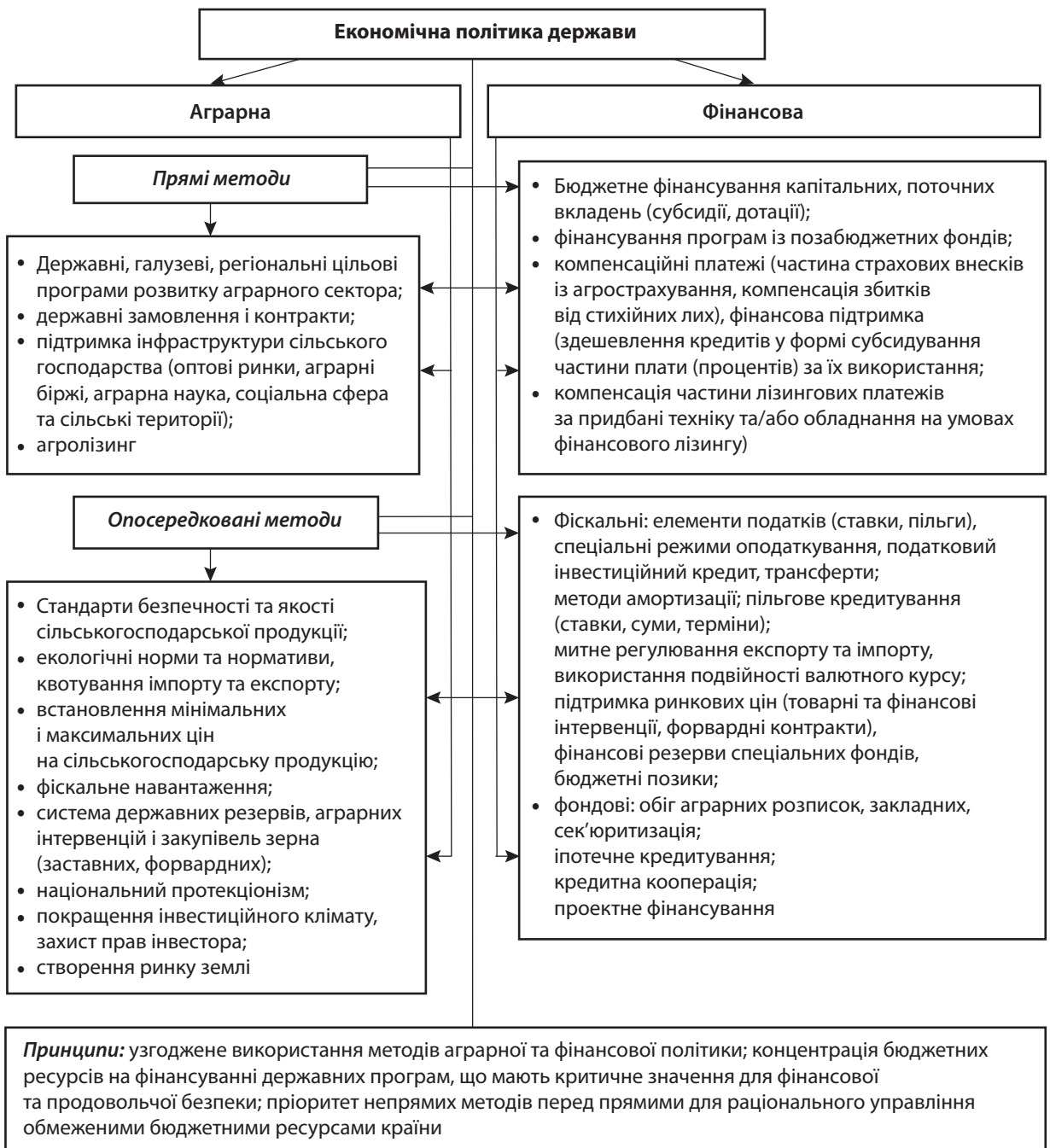

Рис. 1. Методи аграрної та фінансової політики відтворення капіталу, їх взаємозв'язок та принципи використання

госпвиробників». Основними програмами з кредитування аграрного виробництва України є: «Надання кредитів фермерським господарствам», «Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі на умовах фінансового лізингу», «Формування Аграрним фондом державного інтервенційного фонду, а також закупівлі матеріально-технічних ресурсів для потреб сільськогосподарських товаровиробників».

Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектора економіки на період до 2020 року [12] акцентує увагу на недосконалої програм реформування аграрного сектора та їх

невідповідності вимогам законодавства і принципам права Європейського Союзу; незавершеності земельної реформи; фрагментарності діючого законодавства щодо розвитку органічного сектора сільськогосподарського виробництва; високої вартості капіталу в трудомістких галузях сільського господарства, зокрема в овочівництві, садівництві, виноградарстві, хмелярстві, тваринництві, органічному виробництві. Для українських умов функціонування аграрної сфери економіки особливий інтерес представляють заходи державної підтримки «зеленого кошика», основними з яких є [13, с. 83]: страхування врожаю сільськогосподарських культур; проведення ветеринарних і фіто-

санітарних заходів; усунення наслідків стихійних лих; охорона навколишнього середовища тощо.

Сферою цінового регулювання аграрного сектора економіки є організований аграрний ринок. Його здійснює державна спеціалізована установа Аграрний фонд шляхом проведення товарних або фінансових інтервенцій. Законодавство України визначає аграрний ринок як сукупність правовідносин, пов'язаних з укладенням і виконанням цивільно-правових договорів щодо сільськогосподарської продукції [14]. Вітчизняні науковці використовують такі синоніми категорії «аграрний ринок», як агропродовольчий, агропромисловий, продовольчий, сільськогосподарський. Кваша С. М. і Григор'єв С. О. невід'ємними елементами «агропродовольчого ринку» вважають сільськогосподарську продукцію, продукцію переробного підкомплексу АПК і харчової промисловості, оптову і роздрібну торгівлю продовольством та ринкову і виробничу інфраструктури [15, с. 57].

Непрямим методом цінової стабілізації ринку, запобігання негативним наслідкам коливань цін шляхом формування обсягів попиту та пропозиції сільськогосподарської продукції є державні аграрні інтервенції (лат. *interventio* – втручання), інструментами яких є: спотові закупівлі, форвардні закупівлі, заставні закупівлі. Згідно з режимом державних заставних закупівель Аграрний фонд може видавати бюджетні позики виробнику зерна, яке є об'єктом державного цінового регулювання. У разі зростання цін на організованому аграрному ринку до максимального рівня здійснюються товарні інтервенції – продаж сільськогосподарської продукції, при падінні спотових цін – фінансові інтервенції (придбання сільськогосподарської продукції).

В умовах обмеженого обсягу бюджетних ресурсів альтернативою фінансової підтримки сільськогосподарських виробників є створення галузевих позабюджетних аграрних фондів на державному та регіональному рівнях, джерелами яких можуть бути: кошти від стягування ввізного мита на імпортовану в країну сільськогосподарську продукцію, сировину і продовольство; фіксовані відрахування від ставки податку на додану вартість; частина доходів від підакцизних товарів (спиртових і лікерогорілчаних виробів), що виробляються іноземними товаровиробниками на території України [16, с. 122]. Для формування фондів на місцевому рівні можна залучати кошти земельного податку й орендної плати за землі міст і землі сільськогосподарського призначення. Створення зазначених спеціальних фондів здатне зміцнити джерела простого та розширеного капіталу в аграрному секторі економіки.

Важливою складовою державної підтримки аграрного сектора економіки є механізм здешевлення відсоткових ставок за банківські кредити. Але, на жаль, фінансово-кредитні відносини аграріїв з

позичальниками перебувають в стадії становлення, не мають системного характеру, у них недостатньо враховуються особливості сільськогосподарського виробництва, яке об'єднує природні, виробничі, економічні, соціальні та екологічні чинники [17, с. 127]. Негативний тиск на пільгове кредитування суб'єктів господарювання в аграрному секторі економіки спричиняє: нестійкість національної валюти; брак кредитних ресурсів фінансових інституцій; високий рівень кредитних ставок, обумовлених значними операційними і фінансовими ризиками діяльності та низькою кредитоспроможністю позичальника; диспаритет цін між сільськогосподарською та промисловою продукцією; відсутність ліквідної застави та альтернативних способів забезпечення виконання зобов'язань.

Напрями та методи державної фінансової політики мають конкретизуватися на рівні найбільш важливих галузей і видів виробництва. Оцінюючи механізми банківського кредитування аграрних виробників за підтримки держави, слід визнати більш вигідні позиції виробників продукції рослинництва, які мають можливість отримувати кредитні ресурси під заставу майбутнього врожаю через механізм аграрних розписок. Тому держава має спрямувати компенсацію процентних ставок у першу чергу для позичальників, які працюють у тваринництві [18, с. 140].

З урахуванням галузевої специфіки формами дотацій в аграрному секторі економіки є: бюджетна тваринницька дотація (загальна і спеціальна), бюджетна дотація для розвитку сільськогосподарських товаровиробників та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції. Об'єкти зазначених дотацій (продукція рослинництва і тваринництва) визначається Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України», а суб'єктами є сільгоспвиробники, занесені до Реєстру отримувачів бюджетної дотації. Іншими видами державної підтримки в аграрному секторі економіки є: бюджетні субсидії з розрахунку на одиницю оброблюваних угідь; часткове бюджетне відшкодування вартості висіяного високорепродукційного насіння сільськогосподарських культур; виконання цільових державних програм, спрямованих на підвищення родючості ґрунтів, боротьбу із шкідниками та хворобами сільськогосподарських рослин і тварин, ведення сільського господарства на радіаційно забруднених територіях.

Об'єктами державної підтримки є видатки капітального характеру: відшкодування до 50 відсотків вартості будівництва та реконструкції об'єктів інфраструктури тваринництва і птахівництва; звільнення від сплати ввізного мита імпорту техніки та обладнання для сільськогосподарського виробництва, аналоги яких не виробляються в Україні; компенсація вартості збудованих у сільській місцевості соціально-побутових об'єктів, інженерно-технічних комуні-

кацій за умови, що сільгоспвиробники забезпечують їх діяльність. Також передбачено надання державної підтримки шляхом здешевлення вартості: засобів ідентифікації та реєстрації сільськогосподарських тварин; послуг з маркетингу та просування продукції на ринок; заходів, пов'язаних із забезпеченням контролю якості та безпеки продуктів харчування. Незважаючи на важливість наведених вище об'єктів державної підтримки, механізми її надання залишаються не зрозумілими.

Погоджуємося з Соломатіною Т. В., що загальним недоліком існуючого механізму державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників є переважання компенсаційно-витратного підходу до розподілу фінансових ресурсів [19, с. 41]. Відсутність зв'язку механізму розподілу бюджетних коштів із показниками ефективності діяльності підприємства призводить до нераціонального та недостатньо ефективного їх використання, без урахування потреб впровадження сучасних агротехнологій, ресурсо- та енергозберігаючих виробництв. Для подолання окреслених вад необхідно підвищити вимоги до обґрунтування державних цільових програм у аграрному секторі економіки в частині чіткої ідентифікації джерел їх фінансування й орієнтації на досягнення стратегічних завдань фінансової політики.

Державна фінансова політика відтворення капіталу в аграрному секторі економіки розглядається в категоріях ефектів синергії (від грец. *συνεργία* – разом; той, що діє) – як система, і емерджентності (англ. *emergence* – виникнення, поява нового) – як підсистема [20, с. 92]. Синергетичний ефект виявляється в тому, що спільні зусилля органів державної влади і суб'єктів аграрного виробництва в частині розробки та реалізації заходів фінансової політики, орієнтованої на розширене відтворення капіталу на інтенсивній основі, сумарно дають більший ефект порівняно з їх окремим, автономним функціонуванням. Отримання синергетичного ефекту обумовлено переважно дією ендогенних (внутрішніх) факторів, ґрунтується на теорії організації та передбачає односпрямовану дію сторін фінансових відносин в аграрній сфері економіки, одна з яких здійснює регулюючий вплив, а інша – його адекватно сприймає.

Ефекти емерджентності визначаються екзогенним (зовнішнім) впливом державної фінансової політики відтворення капіталу в аграрному секторі економіки як системи на системи більш високого порядку – агросферу, біоекономіку тощо. Поняття «агросфера», споріднене з біологічним терміном «біосфера», активно увійшло в науковий обіг [21, с. 79]. Його зміст є ширшим, ніж сільське (аграрне) господарство, і віддзеркалює багатофункціональну роль сільського господарства в суспільстві, його тісний зв'язок зі сталим розвитком – соціальним, економічним, екологічним. Триєдина (соціоекономічна

та екологічна) основа агросфери дає підстави розглядати її як якісно нову систему – аграрну соціо-економіко-екологічну систему з людино-центристською спрямованістю розвитку.

У ЄС широко застосовуються терміни «агросередовищні схеми, заходи» (*agri-environment schemes, measures*). У більшості словників поняття «агросфера» трактується як частина біосфери, залучена до сільськогосподарського використання (тобто зайнята агро-еко-системами). Поняття «біоекономіка» базується на парадигмах виробництва, яке пов'язане із біологічними процесами, використовує природні ресурси із навколишнього середовища, потребує мінімальних витрат енергії та не забруднює довкілля, оскільки вхідні ресурси використовуються не один раз та повністю перетворюються в екосистемі [22, с. 10]. На сучасному етапі прогресивними є розробки технологічного укладу четвертого покоління біоекономіки, що включають в себе інформаційні, нано- та біотехнології. В існуючій тріаді «влада – бізнес – суспільство» біоекономіка є балансуєчим елементом у взаємовідносинах між виробниками, споживачами та державою.

ВИСНОВКИ

Основний науковий результат статті полягає в обґрунтуванні дефініції фінансової й аграрної політики, а також формалізації зв'язку їх методів у частині регулювання відтворення капіталу.

Фінансова політика відтворення капіталу в аграрному секторі економіки – це науково обґрунтована система інституціонального забезпечення та заходів з прогнозування, планування, організації, регулювання та контролю фінансових відносин у процесі безперервного поновлення (простого або розширеного) за стадіями формування, розподілу, перерозподілу, використання капіталу, який функціонує в сільському, лісовому та рибному господарстві, харчовій промисловості та переробленні сільськогосподарської продукції в діалектичній єдності функціональних форм (грошова, виробнича, товарна), що змінюються в ході кругообігу та забезпечують його ефективність.

Аграрна політика відтворення капіталу є постійним процесом управління і регулювання економічними заходами виробничо-технологічних і еколого-рекреаційних відносин у процесі безперервного поновлення (простого або розширеного) на інтенсивній основі матеріально-речової форми капіталу на принципах забезпечення довгострокового сталого, інноваційного розвитку сільського, лісового та рибного господарства, харчової промисловості та перероблення сільськогосподарської продукції.

За результатами систематизації та критичної оцінки прямих і непрямих методів державної фінансової політики відтворення капіталу в аграрній сфері економіки визначено їх синергетичний і емерджентний ефекти з виходом на рівень агросфери та біоекономіки. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Красноручький О. О. Державне регулювання аграрної сфери та динаміка конкурентоспроможності її суб'єктів. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2014. Вип. 150. С. 9–18.

2. Халатур С. М. Особливості та шляхи вдосконалення фінансування розвитку сільського господарства в Україні. *Бізнес Інформ*. 2017. № 4. С. 194–198.

3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року» від 19.09.2007 р. № 1158. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-p>

4. Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» від 18.10.2005 р. № 2982-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2982-15>

5. Кваша С. М. Методологічний базис прийняття суспільних рішень в аграрній політиці. *Економіка АПК*. 2013. № 8. С. 12–21.

6. Танклевська Н. С. Фінансова політика розвитку сільського господарства України: теорія, методологія, практика : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.08. Київ, 2010. 36 с.

7. Наказ Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики «Класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010» від 11.10.2010 р. № 457. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vb457609-10>

8. Наказ Державного комітету статистики України «Про затвердження Методологічних основ та пояснень до позицій Класифікації видів економічної діяльності» від 23.12.2011 р. № 396. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0396832-11>

9. Бірюк С., Кулішова В. Роль держави у фінансовому забезпеченні розвитку аграрного сектора в Україні. *Ринок цінних паперів України*. 2013. № 1-2. С. 33–38.

10. Шутаєва О. О. Трансформація агропромислового комплексу України в умовах перехідної економіки : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.01.01; Київ, 2002. 16 с.

11. Чернопищук Т. І. Імперативи та особливості державного фінансово-економічного регулювання розвитку аграрного виробництва. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2018. № 2. С. 51–66.

12. Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року : схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1437-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/pras/248907971>

13. Жучик А. В., Нехайчук Д. В. Щодо необхідності фінансової підтримки аграрного виробництва як ефективного драйверу стійкого розвитку економіки держави. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 3. С. 81–85.

14. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004 р. № 1877-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>

15. Кваша С. М., Григор'єв С. О. Сутність та особливості аграрного ринку. *Вісник Одеського національного університету. Серія «Економіка»*. 2016. Т. 21. Вип. 8. С. 56–59.

16. Фрунза С. А. Проблеми та напрямки удосконалення державної фінансової інтервенції аграрних підприємств в Україні. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Серія «Економічні науки»*. 2016. Вип. 29. С. 119–128.

17. Голобородько Я. О. Державна підтримка аграрної галузі з використанням фінансово-кредитного механізму. *Бізнес-навігатор*. 2014. № 1. С. 124–130.

18. Карпова І. В. Фінансово-кредитні аспекти державного регулювання аграрного виробництва в Україні. *Бізнес Інформ*. 2016. № 3. С. 138–143.

19. Соломатіна Т. В. Оцінка ефективності державного фінансування аграрного сектора України: Луганська область. *Управління проектами та розвиток виробництва*. 2013. № 2. С. 39–44.

20. Матвієнко Р. В. Інструменти фінансово-кредитного механізму державного регулювання розвитку аграрного виробництва. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 15. С. 89–94.

21. Попова О. Агросфера: соціоекономічний зміст і засади сталого розвитку. *Економіка України*. 2012. № 5. С. 73–84.

22. Талавиря М. П., Талавиря О. М. Теоретичні аспекти розвитку біоекономіки в Україні. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*. 2013. Вип. 4. С. 9–12.

REFERENCES

Biriuk, S., and Kulishova, V. "Rol derzhavy u finansovomu zabezpechenni rozvytku ahrarnoho sektora v Ukraini" [The role of the state in financial support for the development of the agrarian sector in Ukraine]. *Rynok tsinnykh paperiv Ukrainy*, no. 1-2 (2013): 33-38.

Chornopyschuk, T. I. "Imperatyvy ta osoblyvosti derzhavnoho finansovo-ekonomichnoho rehulivannia rozvytku ahrarnoho vyrobnytstva" [Imperatives and features of the state financial and economic regulation of the development of agrarian production]. *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky*, no. 2 (2018): 51-66.

Frunza, S. A. "Problemy ta napriamky udoskonalennia derzhavnoi finansovoi interventsii ahrarnykh pidpriemstv v Ukraini" [Problems and directions of improvement of state financial intervention of agrarian enterprises in Ukraine]. *Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Seriya «Ekonomichni nauky»*, no. 29 (2016): 119-128.

Holoborodko, Ya. O. "Derzhavna pidtrymka ahrarnoi haluzi z vykorystanniam finansovo-kredytnoho mekhanizmu" [State support of the agrarian sector using the financial and credit mechanism]. *Biznes-navihator*, no. 1 (2014): 124-130.

Karpova, I. V. "Finansovo-kredytni aspekty derzhavnoho rehulivannia ahrarnoho vyrobnytstva v Ukraini" [Financial and credit aspects of state regulation of agrarian production in Ukraine]. *Biznes Inform*, no. 3 (2016): 138-143.

Khalatur, S. M. "Osoblyvosti ta shliakhy vdoskonalennia finansuvannia rozvytku silskoho hospodarstva v Ukraini" [Features and Ways to Improve the Financing of Agricultural Development in Ukraine]. *Biznes Inform*, no. 4 (2017): 194-198.

Krasnorutskyy, O. O. "Derzhavne rehulivannia ahrarnoi sfery ta dynamika konkurentospromozhnosti yii subiektiv" [State regulation of agrarian sphere and dynamics of competitiveness of its subjects]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu silskoho hospodarstva imeni Petra Vasylenka*, no. 150 (2014): 9-18.

Kvascha, S. M. "Metodolohichniy bazys pryiniattia suspilnykh rishen v ahrarnii politytsi" [Methodological basis for making public decisions in agrarian policy]. *Ekonomika APK*, no. 8 (2013): 12-21.

Kvasha, S. M., and Hryhoriev, S. O. "Sutnist ta osoblyvosti ahrarnoho rynku" [The essence and features of the agrarian market]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriya «Ekonomika»*, vol. 21, no. 8 (2016): 56-59.

[Legal Act of Ukraine] (2004). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>

[Legal Act of Ukraine] (2005). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2982-15>

[Legal Act of Ukraine] (2007). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-n>

[Legal Act of Ukraine] (2010). <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vb457609-10>

[Legal Act of Ukraine] (2011). <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0396832-11>

[Legal Act of Ukraine] (2015). <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/248907971>

Matviienko, R. V. "Instrumenty finansovo-kredytnoho mekhanizmu derzhavnogo rehuliuвання rozvytku ahrarnoho vyrobnytstva" [Instruments of financial and credit mechanism of state regulation of agrarian production development]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 15 (2017): 89-94.

Popova, O. "Ahrosfera: sotsioekonomichnyi zmist i zasady staloho rozvytku" [Agrosphere: Socioeconomic Content and Principles of Sustainable Development]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 5 (2012): 73-84.

Shutaieva, O. O. "Transformatsiia ahropromyslovoho kompleksu Ukrainy v umovakh perekhidnoi ekonomiky" [Transformation of the agroindustrial complex of Ukraine in a transition economy]: *avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.01.01, 2002.*

Solomatina, T. V. "Otsinka efektyvnosti derzhavnogo finansuvannya ahrarnoho sektoru Ukrainy: Luhanska oblast" [Evaluation of the efficiency of public financing of the agricultural sector of Ukraine: Lugansk region]. *Upravlinnia proektamy ta rozvytok vyrobnytstva*, no. 2 (2013): 39-44.

Talavyria, M. P., and Talavyria, O. M. "Teoretychni aspekty rozvytku bioekonomiky v Ukraini" [Theoretical aspects of bioeconomy development in Ukraine]. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Seriya «Ekonomika i menedzhment»*, no. 4 (2013): 9-12.

Tanklevska, N. S. "Finanova polityka rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy: teoriia, metodolohiia, praktyka" [Financial Policy of Agricultural Development in Ukraine: Theory, Methodology, Practice]: *avtoref. dys. ... d-ra ekon. nauk : 08.00.08, 2010.*

Zhuchyk, A. V., and Nekhaichuk, D. V. "Shchodo neobkhdnosti finansovoi pidtrymky ahrarnoho vyrobnytstva yak efektyvnoho draiveru stiikoho rozvytku ekonomiky derzhavy" [Concerning the necessity of financial support of agrarian production as an effective driver of sustainable development of the state economy]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 3 (2017): 81-85.

УДК 338.242:339:631.1

JEL: F13; F6; O13

СТАН ТА ОСНОВНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ: ГЕОЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ

©2019 **ВОРОНИЧ М. М.**

УДК 338.242:339:631.1

JEL: F13; F6; O13

Воронич М. М. Стан та основні тренди розвитку аграрного сектора України: гео економічний аспект

Метою статті є ідентифікація потенційних можливостей, проблем і трендів розвитку аграрного сектора України як гео економічної системи. Запропоновано логічну схему дослідження закономірностей розвитку аграрного сектора України як гео економічної системи, що ґрунтується на методології статичного та динамічного аналізу економічних об'єктів. Виявлено тренди показників ресурсного потенціалу, зовнішньоекономічної діяльності, економічного, фінансового, екологічного стану та соціального розвитку аграрного сектора. Визначено рівень варіації та неоднорідності регіонів України в розрізі кожного із зазначених показників. Установлено, що, незважаючи на несприятливу динаміку показників ресурсного забезпечення сільського господарства, яке є базовим елементом гео економічних аграрних систем, ефективність їх функціонування, а також активність на світовій гео економічній арені мають тенденцію до зростання. Обґрунтовані значні відмінності в ефективності сільськогосподарської діяльності регіонів України, незважаючи на їх відносну однорідність за показниками ресурсного забезпечення. Перспективним напрямом дослідження в контексті даної тематики є виявлення чинників, які визначають здатність гео економічних аграрних систем максимально повно використовувати ресурсний потенціал.

Ключові слова: гео економіка, аграрний сектор, гео економічна система, розвиток аграрного сектора.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-6-154-162>

Табл.: 7. **Бібл.:** 12.

Воронич Михайло Михайлович – аспірант кафедри міжнародних економічних відносин та європейської інтеграції, Житомирський національний агро екологічний університет (Старий бульвар, 7, Житомир, 10008, Україна)

E-mail: Mikhail.voronych@gmail.com

УДК 338.242:339:631.1

JEL: F13; F6; O13

Воронич М. М. Состояние и основные тренды развития аграрного сектора Украины: геоэкономический аспект

Целью статьи является идентификация потенциальных возможностей, проблем и трендов развития аграрного сектора Украины как геоэкономической системы. Предложена логическая схема исследования закономерностей развития аграрного сектора Украины как геоэкономической системы, основанная на методологии статического и дина-

UDC 338.242:339:631.1

JEL: F13; F6; O13

Voronych M. M. The Status and Main Trends in the Development of Ukraine's Agricultural Sector: the Geo-Economic Aspect

The article is aimed at identifying the potential possibilities, problems and trends in the development of Ukraine's agricultural sector as a geo-economic system. A logical scheme of studying the regularities of development of Ukraine's agricultural sector as a geo-economic system is proposed, based on